

УДК 007:655.4(477)

Алла Миколаєнко**«СМОЛОСКИП» ЯК ОСЕРЕДОК САМОРЕАЛІЗАЦІЇ
СУЧАСНОЇ ТВОРЧОЇ МОЛОДІ**

У статті розглянуто український етап функціонування видавництва «Смолоскип», з'ясовано специфіку його діяльності як осередку, що підтримує молодих авторів у виданні дебютних книжок та популяризації творчості письменників.

Ключові слова: *видавництво «Смолоскип», літературний конкурс «Смолоскип», семінари творчої молоді.*

В статье рассмотрено украинский этап функционирования издательства «Смолоскип», выяснена специфика его деятельности как организации, поддерживающей молодых авторов в издании дебютных книг и популяризации творчества писателей.

Ключевые слова: *издательство «Смолоскип», литературный конкурс «Смолоскип», семинары творческой молодежи.*

The article considers the Ukrainian phase of publishing «Smoloskyp», it reveals the specificity of its activity as a center that supports young authors in the edition of debut books and promotion of writers' works.

Key words: *publishing house «Smoloskyp», a literary contest «Smoloskyp», seminars of creative young people.*

Для книжкового ринку України початку 1990-х років характерна поява приватних видавництв, які намагалися своїми проектами привернути увагу вимогливої читацької аудиторії. Одне з них — диспори видавництво «Смолоскип». З переїздом в Україну видавництво спрямувало свою діяльність на підтримку молодого покоління в його творчих починаннях. Цей напрям безпосередньо пов'язаний з еміграційним етапом функціонування видавництва, яке організувалося в США на основі журналу української молоді «Смолоскип». Виховання та підтримка літературних поколінь стали засадничими принципами й українського етапу функціонування «Смолоскипа». Зі здобуттям Україною незалежності необхідність видавництва, яке б

узяло під опіку видання молодих авторів, була особливо актуальною. По-перше, серед українського письменства на початку 1990-х рр. панувала пасивна творча атмосфера. По-друге, державні видавництва виявили абсолютну неспроможність друкувати твори не тільки молодих, а й старших літераторів. Тому ініціатива «Смолоскипа» була на часі й досі це видавництво залишається чи не єдиним осередком, який згуртовує молодих письменників і сприяє популяризації дебютних видань авторів.

Попри багаторічну діяльність видавництва «Смолоскип» в Україні, про нього як про осередок сучасної творчої молоді йдеться в наукових студіях та ЗМІ лише фрагментарно, у межах тих чи інших порушених проблем. Внесок «Смолоскипа» в розвиток сучасного книговидання частково відображений у дисертації І. Копистинської, де, зокрема, з'ясовано унікальне значення організованого видавництвом конкурсу для молодих літераторів. Заслужують на увагу також матеріали про видавництво в періодичних та Інтернет-виданнях (газети «Дзеркало тижня», «Літературна Україна», «Українська газета плюс», «Без цензури», журнал «Welcome to Ukraine Magazine», сайти «Літакцент», «Буквоїд»), у яких автори Н. Позняк, А. Астаф'єв, Я. Дубинянська, О. Коцарев в деяких аспектах (семінари творчої молоді, літературний конкурс, стипендійний фонд, видання альманахів та антологій) висвітлювали проекти і заходи видавництва «Смолоскип» в Україні для молодих авторів. Велику кількість фактичного матеріалу з означеної теми містять також публікації в часописі «Смолоскип». Проте досі бракує ґрунтовних досліджень стосовно ролі видавництва у згуртуванні та становленні молодих літераторів. Отже, *мета статті* — проаналізувати діяльність видавництва «Смолоскип» як осередку сучасної творчої молоді. Поставлена мета передбачає вирішення таких *завдань*: 1) виявити вплив організованого видавництвом поїздок творчої молоді в 1990-х рр. на тогочасний літературний процес; 2) з'ясувати значення літературного конкурсу «Смолоскип» для становлення молодих письменників; 3) простежити зв'язок між проектами видавництва та ідентифікацією літературних поколінь «дев'яностників», «двотисячників», «двітисячідесятників»; 4) проаналізувати співпрацю видавництва з молодіжними осередками; 5) визначити роль заходів «Смолоскипа» у популяризації дебютних видань молодих авторів.

Ініціатива «Смолоскипа» приділяти якомога більшу увагу до творчості молоді в 1990-х рр. потребувала активних дій працівників видавництва. У співпраці з творчою асоціацією «500» «Смолоскипом» у 1994 р. було організовано турне молодих літераторів містами України. Поїздки з презентаціями поетичної антології «Молоде вино» (з 1994 р.) та прозової антології «Тексти» (з 1995 р.) охопили такі міста, як Дніпропетровськ, Житомир, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Черкаси, Луганськ, Донецьк, Миколаїв, Полтава, Суми, Харків, Чернігів, Чернівці, Ялта та ін. Серед учасників були молоді літератори М. Розумний, С. Жадан, Ю. Бедрик, Р. Кухарук, А. Кокотюха. Літературне турне дало змогу читацькій аудиторії одержати інформацію про нові імена в літературі, ознайомитися з виданнями молодих авторів, а письменникам — заявити про себе, представивши свої твори на широку читацьку аудиторію.

Під час зустрічей з літераторами слухачами найчастіше були представники молодого покоління. Описуючи поїздку в Чернігів, учасник турне О. Доній зауважив: «З досвіду відомо — студентська публіка найбільш влячний слухач, серед студентів багато потенційних літераторів, для них такі зустрічі корисні, вони стимулюють молодіжну творчість» [6, 1]. У цьому ж матеріалі він наголосив на тісній співпраці молодих літераторів і політологів: «...Хоча ці дві спільноти працюють по різних програмах, мета в них одна — формування державної еліти, яка згодом буде творити цю державу і формувати нові кадри» [6, 1]. Поєднання сил письменників і політологів було зумовлене потребою творчого й раціонального поштовху для об'єктивного уявлення тогочасних читачів, зокрема вимогливої молоді, про літературний процес 1990-х років. В умовах краху пострадянських стереотипів, ліквідації ідеологічного контролю над письменницькою працею та зняття заборони на недозволені раніше теми учасники турне взяли на себе відповідальність привертати інтерес до нової української поезії та прози, позначених постмодернізмом.

Творча молодь випробувала свої сили перед різними аудиторіями. В одній із тогочасних публікацій інформаційного бюлетеня «Смолоскипа» зазначено: «Якщо західні регіони України звичні до подібних літературно-мистецьких акцій, то зрусифікований Схід залишається для українського мистецтва «terra incognita» — невідомою землею» [10, 2]. Проте і в такій ситуації в містах Східної України учасники

турне адаптувалися: організували заходи за підтримки середнього та старшого покоління, чим викликали зацікавленість пасивної молоді, яка згодом долучалася до презентацій та дискусій між різними літературними генераціями. Активними заходами видавництво привернуло увагу до своїх видань, здобувши довіру та визнання з боку читацької аудиторії. Крім того, поїздки, організовані «Смолоскипом», забезпечили для авторів-початківців входження в український інформаційний простір.

Американські витоки видавництва стали приводом для розширення географічних меж поїздок творчої молоді, якими охопили не лише регіони України, а й закордон. Резонансною подією було організоване «Смолоскипом» турне творчої молоді в США та Канаду (березень 1996 р.). Участь у поїздки взяла група творчої молоді України в складі дев'яти осіб віком від 20 до 26 років: автори книжок «Смолоскипа» О. Доній, М. Розумний, А. Кокотюха, С. Жадан, а також Студентський драматичний гурток (Харків): С. Олешко (автор сценарію, режисер), Н. Цимбал, В. Коробка, М. Озеров, Д. Туркевич з виставою «Арабески». Ідея проведення турне належала директорів видавництва О. Зінкевичу, який організував зустрічі в одинадцяти містах Америки та Канади. Спонсорами поїздки були Український Конгресований Комітет Америки (УККА), Українська Американська Координаційна Рада (УАКРада), Координаційний Комітет Допомоги Україні (ККДУ). Водночас українська громада влаштувала побут учасників турне на місцях. За свідченням А. Кокотюхи, станичний пластун з Філадельфії Б. Турчанюк «возив творчу молодь дорогами Америки цілий місяць, був їхнім гідом, батьком і охоронцем одночасно» [3, 2]. Учасники подорожі мали змогу не лише налагодити тісні контакти з українською громадою під час зустрічей та презентацій, а й відвідати провідні установи та осередки діаспори. Так, українська делегація відвідала Конгрес США (Вашингтон), зустрілася з послом України в США Ю. Щербаком. Поїздка стала кульмінацією в серії презентацій та творчих зустрічей, вона розширила рамки турне творчої молоді України, зміцнивши зв'язки видавництва «Смолоскип» із представниками діаспори.

Концептуальним продовженням спільних проєктів Творчої асоціації «500» та видавництва «Смолоскип» — видань «Молоде вино» і «Тексти» — став не менш гучний проєкт «Іменник» (1998). На за-

киди та звинувачення видавців в упередженому доборі авторів, які спілкуються лише у своїх вузьких колах, вичерпну відповідь знаходимо в анотації до цього видання: «Упорядники намагались бути об'єктивними — антологія “Іменник” збирала під однією обкладинкою тих, чий прихід у літературу припав на 90-і роки і мав при цьому найбільший розголос. Не вина цих авторів, що слава їхня досі — тусовочна» [8, 4]. Антологія — різножанрова, проте в ній домінують поетичні твори. Серед авторів видання — поети І. Андрусяк, С. Жадан, С. Пантюк, В. Махно, Р. Скиба, прозаїки Л. Демська, А. Кокотюха, Т. Прохасько, критики І. Бондар-Терещенко, В. Даниленко та ін.

Є всі підстави стверджувати, що опубліковані видавництвом «Смолоскип» у середині 1990-х рр. антології «Молоде вино», «Тексти» та «Іменник» виразно засвідчили появу нового покоління в українському літературному процесі, яке назвалося «дев'яностниками». У формуванні генерації 1990-х рр. не можна применшити значення організованого «Смолоскипом» однойменного літературного конкурсу, який проводиться щорічно (від 1995 р.) і завершується виданням книжок із творами лауреатів. Випускаючи дебютні книжки молодих авторів, видавництво також створює умови для їх популяризації в Україні та за кордоном.

В одному з інтерв'ю директор «Смолоскипа» О. Зінкевич наголосив: «Коли молодий початкуючий автор може видати свою книжку — він уже має відкритий шлях у велику літературу. Це заохочення передусім моральне, бо фінансового тут майже немає» [1]. З одного боку, видання книжок молодих, нікому невідомих авторів — збиткова й не вигідна справа, оскільки не може гарантувати успіху та рентабельності. З іншого — сприятлива для авторитету видавництва серед творчої молоді. У цьому зв'язку постає дилема: якщо зважати лише на фінансову вигоду від видань, то імена багатьох талановитих літераторів не прозвучать на широкий загал або будуть відомі лише обмеженому, переважно провінційному, колу поціновувачів письменства. Вибір «Смолоскипа» однозначний — заявляти про молодих письменників, формувати їхній авторитет та популяризувати видання лауреатів конкурсу на книжковому ринку.

На конкурс «Смолоскип» приймаються написані українською мовою, раніше не публіковані поетичні, прозові, драматичні твори, а також художні твори для дітей; історичні, політологічні, культуро-

логічні та літературознавчі дослідження, які розкривають проблеми ідеологічних та культурних трансформацій у ХХ ст., рухів опору проти тоталітаризму та імперського шовінізму, ролі молоді в названих процесах. Вік учасників конкурсу — від 18 до 28 років. Твори лауреатів I і II премій видавництво публікує окремими книжками, а твори лауреатів III і IV премій та кращі ненагороджені твори виходять друком в антологіях і збірниках «Смолоскипа».

Особливий резонанс конкурс мав під час поїздок творчої молоді містами України, під час яких презентували не лише вище згадані антології, а й видання лауреатів. Уже в перші роки проведення конкурсу спостерігалася позитивна тенденція щодо зацікавлення ним з боку потенційних авторів. Динаміку залучення молодих письменників демонструють статистичні дані: якщо в 1995 р. на конкурс було подано 17 рукописів, то в 1996-му — 46 (із них 39 — поетичних, 5 — прозових, по одному — творів драматургії, перекладів та історичного есе) [11, 1]. За результатами конкурсу видавництвом створено серію «Лауреати “Смолоскипа”». Упродовж 1995–2013 рр. побачили світ 88 книжок молодих літераторів.

Аналізуючи становище сучасного літературного процесу та книговидання, І. Копистинська відзначила: «Загалом поезія бачиться одним із найуразливіших елементів українського книжкового ринку» [4, 105]. Є всі підстави погодитися з дослідницею: накладі поетичних збірок в незалежній Україні, як правило, обмежуються мінімальними показниками (300–500 примірників), а читачі такої видавничої продукції — переважно представники інтелігенції. І. Копистинська також звернула увагу на те, що нині «молодою поезією не займається практично ніхто, крім видавництва “Смолоскип” [4, 105]. І в цьому, попри труднощі на книжковому ринку, полягає основна відмінність «Смолоскипа» від інших сучасних видавництв, яка пояснюється саме літературним конкурсом.

Як зазначив О. Коцарев, «цей літературний конкурс регулярно постачає літературі цікавих молодих авторів, із котрих нерідко виростають центральні постаті літпроцесу» [5]. Серед авторів, які були переможцями конкурсу, варто назвати таких, як Р. Скиба, О. Коцарев, П. Коробчук, Д. Лазуткін, І. Шувалова, А. Малігон (поезія), А. Кокотюха, А. Дністровий, М. Павленко (проза), І. Перенесієнко, І. Копистинська (дослідження) та ін. Так, у «Смолоскипі» побачило

світ перше повноформатне видання С. Жадана — збірка «Цитатник» (1995). Його книжку так представлено на шпальтах бюлетеня «Смолоскип»: «Один із критиків назвав Сергія Жадана найтипівшим з українських поетів 90-х років. Прикметною рисою цього покоління слід вважати яскраву індивідуальність і несхожість поетів між собою. Жадан дуже часто не схожий на Жадана і навпаки. У творчості Жадана немає сентиментальних віршиків про кохання та прекрасну весну, квітнучі жита й похилені верби» [2, 4].

Ототожнення того чи іншого автора з певним поколінням, попри всі закиди щодо типовості, не поширюється на все життя письменника. Частина авторів, представлених у «смолоскипівських» антологіях, нині не асоціюється безпосередньо із середовищем видавництва — С. Жадан, І. Андрусак, Т. Прохасько. Ці та інші письменники, незважаючи на інтереси та цінності, пов'язані з групою «смолоскипівців», у певний момент відокремлюються і напрацьовують власний авторитет у літературі.

Літературний конкурс «Смолоскип» відіграв вагомую роль і у формуванні літературних поколінь «двотисячників» (О. Коцарев, О. Степаненко, П. Коробчук, Б.-О. Горобчук, Д. Лазуткін) та «двітисячдесятників» (М. Лаюк, О. Герасим'юк, К. Тумаєва, Л. Панасюк), які прийшли на зміну «дев'яностникам». Американський дослідник Д. Перкінс так пояснює категорії генерацій: молодий автор «імплицитно домагається закріплення в історії і намагається визначати терміни, у яких історія літератури говоритиме про нього» [9, 94]. З початком ХХІ ст. збереглася і тенденція 1990-х років представляти покоління письменників у спільних публікаціях. «Смолоскип» став інформаційним спонсором антології поезії двотисячників «Дві тонни» (К.: Маузер, 2007). Згодом альманах молоді української літератури «Знак» (2013), випущений видавництвом «Смолоскип», подав твори представників генерацій 2000-х і 2010-х рр. Окрім поезії та прози, в альманасі також уміщено рецензії молодих критиків кількох останніх років, що були опубліковані в літературному додатку «Знак» до бюлетеня «Смолоскип України».

Окрім постійного конкурсу «Смолоскип», видавництво причетне до організації багатьох інших заходів, серед яких Всеукраїнський фестиваль поезії «Молоде вино» (1997–2011), літературний радіоконкурс програми «Мистецький Вал» (1995–1997), конкурс студентських на-

укових робіт спільно з Товариством української мови ім. Т. Шевченка Київського університету (1997), молодіжні конференції, проведені спільно з науковим товариством «Гуманітарна колегія» у Дніпропетровську, Кіровограді, Луганську (2002) та ін.

Молодь згуртовують навколо видавництва «Смолоскип» і багато-річні семінари (з 1995 р.), місцем проведення яких спершу було м. Ірпінь (1995–2008), а згодом — м. Ворзель (2009–2013). Від семінарів Спільки письменників «смолоскипівські» відрізняються тим, що молодь самостійно проводить засідання, круглі столи і семінарські заняття.

І в попередній час, і нині пропозиції щодо тем можливих круглих столів «Смолоскипа» приймаються задовго до семінарів від потенційних учасників, тобто сама молодь обирає проблемно-тематичні напрями для обговорення та дискусій. Семінари видавництва покликані нівелювати географічні межі спілкування та сприяти налагодженню контактів між молодими науковцями. Сьогодні комунікативні зв'язки учасників після семінарів не обриваються, а продовжують розвиватися завдяки соціальним мережам в Інтернеті. Створені наукові майданчики не протиставлені академічній системі, навпаки, гармонійно доповнюють її. Якщо перші «смолоскипівські» семінари об'єднували два окремі табори, що майже не перетиналися в проблематиці обговорень — політологічний і мистецький, то нині набрала ваги міждисциплінарність заходів. Молодь постійно перебуває у творчому пошуку: виникають свіжі теми до дискусій або порушуються проблеми попередніх років, які залишаються невіршеними перед уже новою генерацією учасників.

Багато акцій та заходів видавництвом «Смолоскип» було організовано також спільно з Асоціацією студентів Києва, Молодіжним колом Києва, політичним об'єднанням «Молода Україна», Науковим товариством ім. В. Липинського та ін. Завдяки комунікативним зв'язкам з молодіжними організаціями сформувався осередок видавництва, який постійно поповнюється перспективними літераторами та науковцями.

Молоді автори «Смолоскипа» причетні до творення не лише художньої літератури. Помітним явищем в українському книговидаванні став альбом «Студентська революція на граніті» (1995), упорядником якого є О. Доній. У цьому виданні зібрано понад 150 світлин, спогади

учасників та очевидців, які відтворюють події студентського голодування на майдані Незалежності (Київ, 2–17 жовтня 1990 р.). У фотоальбомі надруковано листи з різних регіонів України (Волинь, Полтавщина, Житомирщина, Львівщина), а також із-за кордону (США, Канада, Грузія), що змістовно доповнюють ілюстративні матеріали. Також представлено уривки з газетних публікацій ЗМІ (видання «Вечірній Київ», «Молода гвардія», «Київський вісник», «Літературна Україна», «За вільну Україну»), у яких зафіксовано факти, пов'язані з молодіжним рухом 1990 р. Альбом став об'єктом зацікавлень не лише очевидців та учасників революції на граніті, а й широкого загалу читачів.

Довіру до молоді з боку видавництва засвідчує і популярна серія видавництва — «Розстріляне Відродження», специфіка якої полягає в тому, що її упорядниками є молоді науковці. Такий принцип має логічне пояснення: опанувавши нові літературознавчі методи, саме молоді науковці трактують творчість українських митців, репресованих у 1930-х роках, незаангажовано і без пострадянських стереотипних уявлень. Серія стала свіжим об'єктивним поглядом на представників Розстріляного Відродження.

Молодь, яка гуртувалася навколо видавництва, у середині 1990-х років потребувала власного періодичного видання для оприлюднення матеріалів своєї діяльності. Як зауважив М. Тимошик, «молодіжна преса в усі підрадянські часи була виразником інтересів і сподівань найдинамічнішої і водночас найнезахищенішої як в соціальному, так і в ідейно-моральному аспектах частини суспільства» [12, 12]. Із проголошенням незалежності України молодь вимагала не традиційної, а нової за формою і змістом періодики, сторінки якої слугували б для самовираження і творчості. У першому числі бюлетеня «Смолоскип» видавці наголосили: «Постає потреба спілкування молоді, яка полягає у відсутності інформаційного простору, органічності та єдності молодіжного середовища, браку зв'язку між столицею з її культурним життям та регіонами України. Тому і з'явилась ідея випуску інформаційного бюлетеня» [7, 1]. Матеріали конференцій, конкурсів та окремі дослідження молодих науковців видавництво друкувало в щоквартальному альманасу «Молода нація».

Випуски періодичних та книжкових видань, організація багатьох різноманітних заходів, які згуртували молодь у політично та еконо-

мічно нестабільних 1990-х рр., були б неможливими без підтримки з боку української громади в США та Канаді. Так, у 1994 р. на спонсорську допомогу Західної української діаспори було створено Стипендійний фонд українського студентства, який досі надає фінансову та матеріальну підтримку молодим науковцям та літераторам.

Отже, видавництво «Смолоскип», незважаючи на неоднозначне сприйняття його видань критиками, протягом українського етапу діяльності міцно утвердилося на книжковому ринку і заявило про себе як таке, що відкриває нові імена, підтримує молодих письменників конкурсами та іншими заходами й акціями, сприяє формуванню їхнього авторитету та популярності серед читацької аудиторії материкової України та діаспори. Ця стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми, яка потребує подальшого вивчення в контексті впливу видавництва на формування бренду молодого автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Дубинянська Я.* Осип Зінкевич: повернення емігранта [Електронний ресурс] / Яна Дубинянська // Дзеркало тижня. — 2001. — 21 лип. — Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/osip_zinkevich_povernennya_emigranta.html
2. Книжки лауреатів літературного конкурсу видавництва «Смолоскип» // Смолоскип. — 1995. — № 5. — С. 4.
3. *Кокотюха А.* Творча молодь України мандрує Америкою / Андрій Кокотюха // Смолоскип. — 1996. — № 4 (9) — С. 2.
4. *Копистинська І. М.* Тенденції сучасного вітчизняного книговидавництва: організаційний, тематичний та рекламно-промоційний аспекти (1991–2003 рр.): дис. ... канд. філол. наук / І. М. Копистинська ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2004. — 201 с.
5. *Коцарев О.* Літературний конкурс «Смолоскип»: від Сергія Жадана до Ірини Шувалової [Електронний ресурс] / Олег Коцарев // Літакцент. — Режим доступу : <http://litakcent.com/2010/05/20/literaturnyj-konkurs-smoloskyp-vid-serhija-zhadana-do-iryny-shuvalovoji/>
6. Молода поезія і проза в Чернігові // Смолоскип. — 1995. — № 5. — С. 1.
7. Молодіжний політологічний семінар «Демократія: теорія і практика в суспільному житті» // Смолоскип. — 1995. — № 1. — С. 1.
8. Нові видання «Смолоскипа» // Смолоскип. — 1998. — № 1 (30). — С. 4.
9. *Перкінс Д.* Чи можлива історія літератури? / Д. Перкінс ; пер. з англ. А. Іщенко. — К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2005. — 152 с.

10. Поїздка творчої молоді по Східній Україні // Смолоскип. — 1995. — № 1. — С. 2.
11. Руденко С. Міжсезоння / Сергій Руденко // Смолоскип. — 1996. — № 3 (8). — С. 1.
12. Тимошик М. С. Українська молодіжна преса в останній період існування СРСР. 1986–1991 : монографія / Микола Тимошик. — К. : Наша культура і наука, 2010. — 240 с.

Одержана 25.01.2014